

UN FRAGMENT CAROLÍ A L'ARXIU MUNICIPAL D'ALBALAT DE LA RIBERA (VALÈNCIA)*

Vicent Josep Escartí i Soriano

Universitat de València

ABSTRACT

This article studies and transcribes a fragment of a missal from the north of Catalonia, in carolingian writing (X-XI^a). The folio is actually located at the archive from Albalat de la Ribera (València).

Durant els treballs de catalogació i regest dels pergamins de l'Arxiu Municipal d'Albalat de la Ribera trobàrem que, en més d'una ocasió, un document en pergami havia estat emprat per relligar un *llibre de sisa, actes del justícia, llibres de peyta*, etc.¹. Fou llavors quan, realitzant la mateixa funció, aparegueren també cinc fulls de còdexs amb una cronologia que s'estén del segle X-XI al XVI, el primer dels quals és el que ara ens ocupa.

L'estudi dels *membra disiecta* sempre ha despertat l'interès dels investigadors en tant que poden aportar, sovint, profitoses dades, si més no, com altres manuscrits. D'altra banda, l'excepcionalitat de

* Vull agrair especialment les orientacions del professor i amic Dr. Francisco M. Gimeno Blay, del Departament d'Història de l'Antiguitat i de la Cultura Escrita (Unitat Docent de Paleografia i Diplomàtica) de la Universitat de València.

¹ Cf. V.J. ESCARTÍ, A. GINESTA i M. MIOUËL, «Catàleg-regest dels pergamins de l'Arxiu Municipal d'Albalat de la Ribera (1321-1617)». Comunicació presentada a la IV Assemblea d'Història de la Ribera (L'Alcúdia, 6-7 d'octubre, 1986), (en premsa) i V.J. ESCARTÍ, *El document de l'època foral a l'Arxiu Municipal d'Albalat de la Ribera* (Albalat de la Ribera 1988), p. 26.

trobar una mostra d'escriptura carolina als arxius del País Valencià ens ha impulsat a realitzar aquest breu estudi.

El full, que sens dubte ha pervingut fins a nosaltres perquè constituïa l'enquadrernació d'un llibre de comptes de l'hospital d'Albalat², fa 318 × 200 mm i està escrit sense interrupció, amb vint-i-vuit línies per cada part. Presenta malmesos els marges i, tot indicant la funció que se li havia assignat, pot llegir-se el títol *De l'Espital de Albalat y de les rebudes y dattes dels majordoms del dit Hospital, que són patrons y administradors los jurats de dit Albalat. N 4.º* ensems amb altres anotacions, algunes d'elles operacions aritmètiques. El color de la tinta és marró, amb les inicials i les rúbriques decorades en taronja. Hom pot observar-hi, també, les marques del pautat realitzat a punta seca per la part del pèl, la distància interlinial del qual és de 10 mm. Actualment, i per la seua importància, el full ha estat restaurat pels serveis de restauració de l'Arxiu del Regne de València, que han realitzat una excel·lent tasca de neteja i empelt d'un marge de pergami que el protegeix.

Creiem que aquest *membrum* formaria part d'un *missal*, com pot advertir-se en veure l'ordre dels tres textos que s'hi troben. D'aquests, sols està complet el segon, I Reis 3, 16-28 (línies 21-27 *pars pili* i 1-26 *pars carnis*), mentre el primer, Joan 6, 4-14 (línies 1-20 *pars pili*³ i el tercer, també de Joan 2, 13-14 (línies 27-28 *pars carnis*) estan incomplets.

Pel que fa a la tipologia gràfica, aquesta presenta les formes característiques de la minúscula carolina⁴ i únicament caldria destacar el finíssim caudat de la *e* i la *g*, que apareix oberta quan la tendència generalitzada és de tancar-la. L'aparença del conjunt però, sembla una mica descurada, potser coincidint amb allò que apunta Battelli respecte al segle X:

² ARXIU MUNICIPAL D'ALBALAT DE LA RIBERA. *De l'Espital de Albalat. De les rebudes y dattes* (Sig. I.3.605b).

³ Ni al *Missal Anglès* (Arxiu de la Catedral de València [ACV] núm. 76) del segle XIV (ff. 81v.-82v.) ni al *Missal Valencià* (ACV núm. 116) del segle XV (ff. 65v.-66r.), consultats per nosaltres, no apareix el versicle 15, on s'acaba realment aquest passatge bíblic.

⁴ Cf. G. BATTELLI. *Lezioni di Paleografia*, terza edizione, Città del Vaticano, 1949, pp. 187-198 i B. BISCHOFF, «La nomenclature des écritures livresques du IXe au XIIIe siècle», *Nomenclature des écritures livresques du IXe au XVIe siècles* (Premier Colloque International de Paléographie Latine, Paris, 28-30 avril, 1953) Paris 1954, pp. 7-10.

[...] no si hanno manoscritti acuratti come nel secolo precedente, per lo più la scrittura è meno elegante, le lettere sono meno regolari⁵.

Encara, afegeix Petrucci, que, per a aquest segle i tot referint-se a Itàlia, majorment:

La scrittura [...] diviene meno fluida e spontanea nel disegno delle forme e nel tratteggio e assume un ordinamento prevalentemente diritto [...] le aste sono di uguale spessore per totta la lunghezza, oppure recano in cima un ingrossamento a spatola⁶.

I si la factura gràfica no excessivament acurada ens porta a situar la confecció del full al voltant de l'any mil, altres característiques, com veurem, ens han fet relacionar-lo amb determinats documents i còdexs de la zona de Vic. Així, mentre el nostre *membrum* mostra unes formes més estilitzades que aquelles que poden veure's al doc. 68, *Episcopologi* I de l'Arxiu Capitular de Vic, datat el 956⁷, té clares analogies amb el doc. 38, *Episcopologi* II, del mateix arxiu (sobretot l'engruixament dels àstils a la part superior, els punts d'atac de les s i els signes abreviatius *-us*), datat el 1040⁸. En tots dos, a més, la g es troba sempre oberta. Pel que fa als còdexs, tot i no arribar a les formes refinades del ms. 15 (LXXXIX) del Museu Episcopal de Vic (s. XI)⁹, coincideix amb aquest en el tractament decoratiu de les majúscules inicials de cada frase (reomplert dels ulls amb un altre color, lletres «buides») i en el traçat dels àstils i les formes rodones i amples dels ulls de les lletres. Encara, al ms. 44 (XXXVI) del mateix museu, datat el 1064, apareix de bell nou el mateix tractament d'inicials i una disposició i decoració igual a les rúbriques¹⁰. En tots aquests casos hi ha, a més, coincidències a les formes d'abreviació (*-us*, *a* oberta sobreposada) i la g es presenta oberta. Per altra part, cal ressenyar que,

⁵ G. BATTELLI. op. cit., p. 194.

⁶ A. PETRUCCI. «Censimento dei codici dei secoli XI-XII», *Studi Medievali*, 3.ª serie, IX (1968), p. 1119.

⁷ Cf. J. i M.D. MATEU IBARS *Coleccanea paleogràfica de la Corona de Aragón*, Barcelona 1980, làm. 7.

⁸ Ib. làm. 16. Tot i ser més contrastades, les formes gràfiques del doc. 93, *Episcopologi* II, datat el 1099, també presenten semblances (Ib., làm. 22).

⁹ Ib., làms. 24-25.

¹⁰ Ib., làm. 29.

tot i que l'aspecte general és força diferent, trobem el mateix sistema decoratiu de les inicials majúscules de cada frase al ms. 944 de la Biblioteca de Catalunya de Barcelona, còdex datat entre el segle XI i el segle següent¹¹.

Atenent llavors a les dades aportades i tenint en compte que, com diu Petrucci, «le difficoltà che si frappognono all'accertamento della data dei codici in scritte di tipo carolino sono molteplici»¹² –i més encara si afegim, per al nostre país, l'escassetesa de repertoris de facsímls publicats–, hom s'inclinaria a datar aquest *membrum disiectum* entre la fi del segle X i la primera meitat del segle XI, espai cronològic molt ampli que, tanmateix, s'imposa ja que es tracta d'una peça com aquesta¹³. Encara, la zona d'origen podríem situar-la a Vic, car les formes de la minúscula carolina que allí es donaren, tant als còdexs com als documents, presenten nombroses semblances amb el nostre fragment.

El llatí dels textos és ple d'incorreccions, encara que no massa importants: l'ús de la *h* inicial és errat; hi apareix en paraules com ara *hunas* i no ho fa en d'altres, com ara *abitabamus*; els dígrafs *ae*, *oe* resten transformats en *e* i escassament en *e*; hi ha duplicació de la *c* a *oculos*; són freqüents els canvis de *d* per *i* (*aput*, *inquit*) i de *c* per *t* (*diligencius*); la *ph* s'ha convertit en *f* (*Filipus*) un cop, i la *i* en *y* (*Symonis*)¹⁴.

Darrerament, la presència d'un *membrum* català en un petit arxiu local valencià no fa res més que afirmar, d'una banda, quins foren els manuscrits litúrgics dels primers pobladors cristians del nou-creat regne de València i de l'altra, l'ús continuat de les formes carolines en el nivell de lectura, fins al segle XIII, com a mínim. Caldria però,

¹¹ Ib. lám. 72. Aquest mateix tipus de decoració es troba al *membrum* estudiat per J. ALTURO i PERUCHO. «Fragment d'un epítom del *Glossarium Ansileubi* de la primera meitat del segle X» *Faventia* 7/1 (1985), Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona, pp. 79-80.

¹² A. PETRUCCI, op. cit., p. 1115.

¹³ Unes encertades reflexions al voltant del problema de la datació a F.M. GIMENO BLAY, «Consideraciones acerca de la datación de un *membrum disiectum* procedente del monasterio de Lavaix», *Miscelánea de estudios en honor de D. Federico Udina Martorell* (en premsa).

¹⁴ Per fixar el text d'aquests passatges ens hem servit de la *Biblia Sacra iuxta Vulgatum Clementinam*, a cura d'A. COLUNGA i L. TURRADO, editada a Madrid el 1953. És tenint com a base aquest text que donem les variants més rellevants del nostre manuscrit a l'aparat crític.

preguntar-nos per què, quan al segle XVI ja estaven plenament difoses les formes rodones de les grafies humanístiques, el nostre full passà a ser utilitzat com a element enquadrador, i se'n menyspreà el contingut.

TEXT

[*rectus, pars pili*]

- 1 (...) Iudeorum. Cum subleuasset ergo oculos Iesus, et uidisset quia
multitudo maxima uenit ad eum, dicit ad Philippum: Un-
de ememus panes, ut manducent hii? Hoc [autem dice-
bat temptant ^(a)eum: ipse enim sciebat ^(b)quid esset factururus.]
5 Respondit ei Filipus: Ducentorum denariorum panes
[non] sufficiunt eis ^(c), ut unusquisque modicum quid accipiat.
[Dicit ei hunus] ex discipulis eius, Andreas, frater Symonis
[Petri]. Est puer hunus hic qui [hab]et quinque panes
[ord]eacios et duos pisces ^(d): sed hec quid ^(e)sunt inter tan-
10 tos? Dixit ergo Iesus: Facite homines discumbere.
[Erat autem fenum] multum in loco. Discubuerunt ergo
[viri], numero [quasi quinque milia. Accipit ergo Iesus]
panes: et cum gratias egisset, distribuit discumentibus
similiter et ex piscibus [quantum] uolebant. Ut autem [im-]
15 [ple]ti sunt, dixit discipulis suis: Colligite que su-
[pe]rauerunt fragmenta, [ne] percant. Collegerunt er-
go et impleuerunt duodecim cophinos fragmentorum
ex quinque panibus ordeacis, que superfuerunt his qui
manducauerant. Illi ergo homines [c]um uidissent quod
20 [fecer]at Iesus ^(f)signum, dicebant: Quia hic est uere
propheta, qui u[en]turus est in mundum. FERIA II.
LECTIO LIBRI REGUM.
In diebus illis ^(g): Uenerunt due mu-
lieres meretrices ad regem Salomonem ^(h), steterunt-
que coram eo, quarum huna ait: Obsecro ⁽ⁱ⁾, domine: ego et
25 mulier hec abitabamus in domo una, et peperit
apud eam in cubiculo. Tercio vero die ^(j)postquam
ego peperit, peperit et hec: et eramus simul, nullusque
[alius in domo nobiscum ^(k), exceptis] nobis du[abus]. Mor-

(a) tentans

(b) *sobreescrit*

(c) *sobreescrit*

(d) *sobreescrit, i entre la darrera lletra de 'pisces' i la primera de 'sed' es troba una altra s*

(e) *l'escrivà ha corregit, ficant la d sobre la i*

(f) Iesus fecerat

(g) *el passatge comença amb Tunc*

(h) *salomonem no es troba al text bíblic*

(i) *manca mi*

tuus est. uir filius mulieris huius nocte dormiens quip-
pe oppressit tu. Et cōsusgens in tempestate noctis silen-
tē. tuus filius meus de laqueo meo ancille tue dormie-
tis. & collocauit in sinu suo. Sui autē filii quiesce-
mortuus. postquam dormio. Cūq; sursum exire mane-
ut daret in lac filio meo. apparuit mortuus. Quo-
diligentius in tuens clara luce deprehendit. nō sēd
quē genuerā. Respondit q; altera mulier. p̄o-
tē. sed filius tuus mortuus ē. m̄s autē uiuit. Et
cōtra illa dicebat. Caerit uir. Filius quippe
uiuit. & fili tuus mortuus ē. q; q; ubi in opus
tū de. ut corā rege. Tu exat. hoc dicit filius
m̄s & fili tuus mortuus ē. Et ista sp̄t nō. sed
is mortuus est. & fili m̄s uiuit. q; exat. de
ex te mihi gladii. Cūq; adtulisset gladiū coram
rege. ait. diuidite in quā infante uiuū in duas
tes. & dicit diuidite partē huius. & diuidite partē al-
teri. Dixit autē mulier cui filii. p̄o- uiuit. ad regem.
Commona sūt quippe uiscerata. sup filio suo. Ob-
secro dicit. dante illi infante uiuū. An aliter int̄ fice-
re tū. Et contra illa dicebat. Nec mihi nec tibi.
sed diuidat. & sp̄t rex. & ait. dante huius infante
uiuū. & nō occidat. hec est enim mater eius. Audiuit
enq; omnes & iudicauit qd iudicasset. rex. & timue-
rit. p̄o- uidens sapientia dēt. esse meo. ad
facientiam iudicium. & dicit. h̄c est mater
p̄o- uidens. hoc erat p̄o- uidens. & dicit
p̄o- uidens. Et. uenit in templo.

[versus, pars carnis]

1 tuus est autem filius mulieris huius nocte. Dormiens quippe
opressit eum. Et consurgens intempestate^(l) noctis silen-
cio, tulit filium meum de latere meo ancille tue dormien-
tis, et collocavit in sinu suo: suum autem filium, qui erat
5 mortuus, posuit in sinu meo. Cumque surrexissem mane
ut dare lac filio meo, apparuit mortuus: quem
diligentius intuens clara luce, deprehendi non esse [m]eum
quem genueram. Responditque altera mulier: Non e[st]
ita^(m), sed filius tuus mortuus est, meus autem uiuit. Et
10 contraria⁽ⁿ⁾ illa dicebat: Mentiris: filius quippe meus
uiuit, et filius tuus mortuus est. Atque in hunc modum con-
t[en]de[re]b[ant] coram rege. Tunc rex ait: Hec d[icit]: Filius [meus ui-]
uit, et filius tuus mortuus est. Et ista respondit: Non, sed filius tu-
us mortuus est, et filius meus uiuit^(o). Dixit ergo rex: [Ac-]
15 ferte^(p) mihi gladium. Cumque adtulissent gladium coram
rege, ait^(q) diuidite inquit infantem uiuum in duas par-
tes, et date dimidiam partem hui, et dimidiam partem al-
teri. Dixit autem mulier, cuius filius erat uiuus, ad regem
(commota sunt quippe uiscera eius super filio suo): Ob-
20 secro domine, date illi infantem uiuum, et nolite interfice-
re eum. Et contraria^(r) illa dicebat: Nec mihi, nec tibi^(s),
sed diuidatur. Respondit rex, et ait: Date huic infantem
uiuum, et non occidatur: hec est enim mater eius. Audiuit
itaque omnis Israel iudicium quod iudicasset rex, et timue-
25 runt regem, uidentes sapientiam Dei esse in eo ad
faciendum iudicium. SEQUENTIA SANCTI EVANGELII
SECUNDUM IOHANEM.
In illo tempore^(t): Prope erat Pascha Iudeorum, et ascendit
Iher[usoliman] Iesus^(u): et inuenit in templo uend[entes].

- (j) Tertia autem die
- (k) nobiscum in domo
- (l) intempeste
- (m) manca ut dicis
- (n) E contrario
- (o) meus autem uiuit
- (p) afferte
- (q) ait *no es troba al text biblic*
- (r) E contrario
- (s) manca sit
- (t) *el passatge comença amb Et*
- (u) Iesus Ierosolyman